

**Detta är den icke redigerade versionen,
för den slutliga versionen se
<http://www.globaliseringhurda.nu/>**

Hur mycket är tillräckligt?

- Om tanken på tillväxt som vår tids största ekologiska och sociala problem
dennis pamlin

Innehållsförteckning

inledning

1. Tillväxt, en introduktion
2. Historien bakom tanken på ständig tillväxt
3. Att mäta tillväxt
4. Planeten, Samhället och medborgaren
6. Nya kompasser för en ny värld

inledning

En människa som bara vill ha mer av allt och som inte ser något slut på sin girighet skulle av de flesta betraktas som en intellektuellt och etiskt omogen person, för att inte säga dum eftersom girigheten också skulle gälla oönskade saker. Hur kommer det sig då att nästan alla politiska partier, från höger till vänster, institutioner och företag i dagens värld har tillväxt som överideologi?

”Two over-riding trends characterize the beginning of the third millennium. First, the global human ecosystem is threatened by grave imbalances in productivity and in the distribution of goods and services. A significant proportion of humanity still lives in dire poverty, and projected trends are for an increasing divergence between those that benefit from economic and technological development, and those that do not. This unsustainable progression of extremes of wealth and poverty threatens the stability of the whole human system, and with it the global environment.

Secondly, the world is undergoing accelerating change, with internationally-coordinated environmental stewardship lagging behind economic and social development. Environmental gains from new technology and policies are being overtaken by the pace and scale of population growth and economic development. The processes of globalisation that are so strongly influencing social evolution need to be directed towards resolving rather than aggravating the serious imbalances that divide the world today.”

Global Environment Outlook UNEP, 2000

Om vi hade en stor brist på något, eller om våra problem inte växte, kunde det möjligen gå att förklara en tillväxtfixering. Nu är det dock så att vi fortsätter i fel riktning utan att ha någon särskild brist och vi gjort detta medvetet i minst trettio år. Vi tycks vara fångade i en situation där våra institutioner följer osynliga spår tvingar oss att fortsätta rusa i en riktning som innebär att problemen ökar.

” A point has been reached in history when we must shape our actions throughout the world with a more prudent care for their environmental consequences. Through ignorance or indifference we can do massive and irreversible harm to the earthly environment on which our life and well-being depend. Conversely, through fuller knowledge and wiser action, we can achieve for ourselves and our posterity a better life in an environment more in keeping with human needs and hopes.

Punkt 6, United Nations Conference on the Human Environment
Stockholm, 5 to 16 June 1972

I en situation där få saker tyder på att vi ens är i närheten av att vända många av dagens negativa trender infinner sig för eller senare den naturliga frågan, varför? Vi har kunskap om problemen, vi vet hur de kan lösas, resurser saknas inte och teknik finns tillgänglig.

Denna text är ett försök att gräva lite djupare än vad som ofta sker och se vilka problem som är relaterade till en av de grundläggande idéer som vårt nuvarande samhälle bygger på, mer, eller lite mer specifikt, tillväxt.

Redan från början vill jag klargöra att denna text inte förespråkar en 0-tillväxt, eller någon form av modifierad tillväxt. Det är istället begreppet tillväxt som sådant som kommer att undersökas. Syftet är med andra ord inte stoppa tillväxten, att finna en ”hållbar” nivå på tillväxten, eller att försöka lappa och laga en tanke som i stor utsträckning har spelat ut sin roll. Istället syftar denna text till att visa hur vårt nuvarande fokus på tillväxt styr våra tankar och institutioner i en destruktiv riktning.

Artikeln börjar med en presentation av tillväxtbegreppet och dess historiska rötter. Den historiska genomgången tar oss fram till den tillämpade tillväxten, BNP. Utifrån denna inledning diskuteras sedan hur vårt tillväxtfokus påverkar vår planet, samhället och den enskilda människan. Eftersom problem och brister alltid är lätta att hitta men inte alltid bidrar till en konstruktiv diskussion ågnas det avslutande avsnittet åt möjligheterna att göra någonting åt dagens situation.

1. Tillväxt, en introduktion

Tillväxt betyder enligt uppslagsboken ”ökning av volym, vikt, storlek (längd, bredd) eller antal”.¹ Att någon skulle hävda att tillväxt är bra eller dåligt kan tyckas märkligt eftersom detta borde bero på vad det är som växer. Att ha ett mål som bara säger mer, utan att skilja på önskvärt och icke önskvärt, verkar minst sagt märkligt. Läger vi dessutom till ordet ”fortsatt” före tillväxt blir det ännu märkligare. Om det finns brist på något är en ökning självklart önskvärd, men för allting finns en gräns och maximalt är inte detsamma som optimalt.

Om ett begrepp, teknologi eller idé försvaras desperat trots att det finns uppenbara problem finns det goda skäl att anta situationen är lite mer komplicerad än den först verkar. I de flesta fall är det nyttigt att gå tillbaka i tiden för att se hur kontroversen passar in i en vidare kontext.

Att ett par steg bakåt är nödvändigt för att förstå en situation blev klart för mig då jag började arbeta med energifrågor. Nyss utkommen från universitetet med insikt om behovet av ett hållbart energisystem, i Sverige och globalt, förstod jag inte hur välutbildade och i övrigt sansade personer såg rött och började tugga fradga då man började tala om att kärnkraften någon gång skulle avvecklas.

Rent tekniskt är det svårt att se kärnkraft som något annat än ett ovanligt omständigt och farligt sätt att koka vatten på. En teknik som dessutom är nära sammanlinkad till utvecklandet och spridandet av kärnvapen. Att man dessutom funderar på att stoppa ner bland de farligaste människan skapat, det radioaktiva avfallet, i berget i 10 000-tals år och hoppas att inget oförutsätt hände var så ofattbart och mot alla tankar på att lösa problemen vid källan och försiktighetsprincipen att jag inte kunde fatta hur någon i vår tid på allvar vill försvara något så föråldrat och farligt.

Det var först då jag fick veta hur personernas bakgrund såg ut som det klarnade. Många av de aggressiva debattörerna hade trettio till femtio år tidigare investerat prestige och tid på något de trodde starkt på, kärnkraften, som de då såg som svaret på många av världens problem. Det är faktiskt inte så många år sedan som chefen på Naturvårdsverket yttrade sig på följande sätt:²

Det är de sakkunniga man skall lyssna på och inte opinionen. Opartiska myndigheter har klart och entydligt förordat en kärnkraftsutbyggnad, och vi har ingen anledning att ifrågasätta deras slutsatser. Själv kan jag inte bedöma kärnkraftens fördelar eller risker, Men mina experter här på naturvårdsverket har övertygat mig om att kärnkraften är det miljömässigt bästa alternativet för att lösa den framtida energiförbrukningen. Om experterna har lurat mig eller jag har valt fel experter – ja då får man begära mitt huvud på ett fat.”

Idag, mindre än trettio år senare, är detta uttalande inte ens något som de mest fanatiska inom kärnkraftsindustrin skriver under på. Detta visar hur fort värderingar och kunskap kan förändras. Då jag dessutom insåg att många av företrädarna hade kämpat för kärnkraften för att de såg den som renare än den smutsiga kolkraften var det inte längre så svårt att förstå dem. Dessa personer som idag slåss för kärnkraften hade sett den som räddningen för Sverige och världen då det gäller energitillförseln. De såg sig som visionärer som med en ny teknologisk hjälp ville bidra till en bättre värld. Då nya värderingar, ny teknik och ny kunskap dök upp kunde de inte släppa sin gamla världsbild.

Då man inser att framtida generationer offras på grund av inflytelserika personers oförmåga att acceptera att tiderna förändras är det lätt att känna sig frustrerad. Samtidigt är det viktigt att den

¹ NE

² Valfrid Paulsson, Ur DN 9 oktober 1974, återgivet i Tage Danielssons samlade tankar om kärnkraft.

generation som nu växer upp inser att de kan göra om samma misstag. De förslag som många progressiva grupper idag ser som lösningar t.ex. skatteväxling, tobinskatt och koldioxidskatter får därför inte förvandlas till religösa symboler som är ofelbara. Det samma gäller ny teknologi som kan ha problem som vi inte känner till idag, allt från ekologisk odling till förnybara energikällor och IT-lösningar måste kunna omprövas.

Med denna introduktion vill jag peka på att samhällstrender, och övertygade experter, är lättare att förstå om vi antar ett vidare och historiskt perspektiv. Att det bara är några årtionden sedan kärnkraften skulle bidra till evig energitillväxt och skulle göra elen så billig att den skulle kunna ges bort gratis är nyttigt att komma ihåg. Då det gäller tanken på evig tillväxt så måste vi dock gå mycket längre tillbaka i tiden. Vi kommer också att se att tillväxttanken är inflettad i en rad olika tankeströmningar och att det önskvärda inte alltid är så lätt att skilja från det oönskvärda. I ivern att kritisera det uppenbart felaktiga är det därför lätt att skicka ut barnet med badvattnet.

2. Historien bakom tanken på ständig tillväxt

Att göra en historisk genomgång är alltid vanskligt eftersom historien kan beskrivas på så många olika sätt. Det är viktigt att komma ihåg att historia alltid innebär en förenklad efterhandskonstruktion. Händelser och processer som vi satt namn på består av många olika delar. Enkla förhållanden visar sig vid närmare betraktelse vara mer komplexa och centrala historiska datum då det gäller processer är ofta ganska godtyckliga.

Med tre historiska nedslag under dryga 1000 år är syftet naturligtvis inte att ge en heltäckande bild av hur vi hamnat i dagens situation, utan att utifrån dessa nedslag lyfta fram olika tankeströmningar som varit viktiga för tillväxtens centrala roll idag. Många gånger tar vi dem för självklara och okontroversiella fast de en gång varit föremål för stor strid. Eftersom historien skrivs av "vinnarna" så har vi dessutom en tendens att se det positiva med förändringarna. De som förlorade ses som bakåtsträvare trots att de i de flesta fall inte strävade åt motsatt håll jämfört med de som vann. Vår oförmåga att tänka bortom polariteter gör dock att dessa skillnader ofta försvinner.

- Romarrikets fall

Det första historiska nedslaget gör vi efter romarrikets sönderfall. Vid denna tidpunkt händer något intressant. I nästan alla större samhällen genom historien har en väldigt liten elit levt av den övriga befolkningen.³ Dessa samhällen har i och för sig ofta ägnat sig åt något mindre systematisk förstörelse av vårt klot än vad vi gör idag, samt ofta ägnat en relativt stor kraft åt religiösa och filosofiska frågor. Delar av dessa samhällen skulle därmed kunna tjäna som förebilder, men eftersom kulturen och materiella tryggheten endast var något som bara ett fåtal fick uppleva är grunden för samhället något de flesta av oss vill förkasta.

Att den romerska eliten försvann innebar naturligtvis inte att vanligt folk fick det omedelbart bättre, men utan en elit som tog allt överskott så lämnades det utrymme för en ekonomisk klass att träda fram. Med en unik kombination av frånvaro av härskande klass samt en kultur och etik som byggde på sparande började sedan Europa sin långa resa mot materiellt överflöd. De olika feodala herrarna gavs utrymme att konkurrera med varandra och i sina försök att utvidga sin makt skapades en ny dynamik.

Förlusten av en förtryckande grupp som endast såg till sitt eget bästa och som tyckte att de hade en naturgiven rätt att härska sörjs förmodligen av få idag. Samtidigt tycks det som om vi tycks tro att sträva efter kvalitet och att fundera över vad ett gott liv är saker som tillhör en svunnen tid. Naturligtvis har det funnits filosofer och visioner om hur världen skall vara beskaffad, men fokus på att ta sig ur bristsamhället tycks ha resulterat i att andra frågor i stor utsträckning försvunnit. De som har ägnat sig åt etiska frågor har främst gällt på vilket sätt vi skall ta oss ur en bristsituation. Sällan har frågan om när vi har tillräckligt och hur vi skall leva den dag då det inte råder någon materiell brist.

Att ackumulera kapital och förakta folk som talar om annat än ekonomiska frågor har med andra ord djupa rötter. Om inte ekonomin och de ekonomiska aktörerna skall driva samhället framåt utan vi skall skapa ett samhälle som sätter andra värden högre finns det inte några självklara svar på hur detta skall ske. De samhällen som funnits tidigare kan knappast användas som referens för hur vi vill att vårt framtida samhälle skall organiseras.

- Upplysningen

Nästa nedslag i historien är upplysningen. Under 1700-talets senare hälft får nya idéer fäste i Europa. Dessa idéer försöker att bygga upp en bild av omvärlden med hjälp av vetenskapliga och

³ Mindre samhällen både då det gäller nomadiserande folk och agrara samhällen har dock funnits som levt utan större problem.

rationella metoder. I stor utsträckning var detta arbete en motreaktion mot vad man uppfattade som en godtycklig maktutövning från kyrkan och staten.

Det var inte bara synen på omvärlden som förändrades, även synen på oss själva genomgick en stor förändring. Individerna var inte längre från födseln förutbestämd till att följa i föräldrarnas fotspår. Istället introducerades synen på en fri människa som genom utbildning och stöd kan utvecklas. Att samhället behövde styras var det ingen som ifrågasatte, men det skulle ske för folkets bästa och om folket inte var nöjda skulle de ha möjlighet att avsätta sina regenter.

Yttrandefrihet, religionsfrihet samt att bördprivilegier skulle bort sågs som viktiga delar av det rationella samhälle som såg till individens bästa. Det fanns dock en baksidor, inte minst då det gällde synen på vår planet. Att värda vår planet och andra levande sågs som något föråldrat. Descartes som var en inflytelserik tänkare såg djuren som automater utan själ. Newtons och andra fysikers stora framsteg gjorde att en mekanisk syn på naturen slog rot och kopplades samman med framtidstro.

Att ifrågasätta vår rätt att utnyttja jorden på det sätt som vi gör idag kan tyckas självklart, men många ser det som en tillbakagång till en tid då godtycklighet och vidskepelse styrde världen. På samma sätt många uppfatta diskussionen om de gränser som vår planet har som teknikfientlig och framstegspessimistisk, något som ur ett historiskt perspektiv framstår som högst märkligt eftersom utmaningen att ge världens befolkning en god välfärd på en planet med begränsade resurser kräver ny teknik och borde ses som framtidsoptimistiskt.

- Industrialiseringen

Om de två första nedslagen är viktiga för att förstå de idégods som är förenade med tillväxten så är det i och med industrialiseringen som tillväxttanken direkt omsätts i fysisk form. Från att ha varit del av ett tankearv som främst skulle frigöra människan från sin historia gav industrialiseringen oss möjligheten att "segra" över naturen.

Under industrialiseringen steg linjäriteten fram som en överordnad princip. I det tidigare agrarsamhället krävdes det att man anpassade sig till årtidernas växlingar och dygnets timmar styrde arbetet. I och med industrisamhället minskade kopplingen till årstidsväxlingarna och dygnets timmar. Stora tunga investeringar krävde att maskinerna användes så mycket som möjligt.

Mekaniseringen slog igenom med hjälp av ångkraft och vattenkraft. Med hjälp av dessa kraftkällor och en infrastruktur i form av telegrafer, kanaler och vägar kunde resursuttaget kraftigt ökas. Genom att kapital övertar fysiskt arbete som den främsta drivkraften i ekonomin blir tillväxt av kapital centalt för att skaffa sig makt. Den ekonomiska tillväxttanken antar långsamt en form vi känner igen i dagens samhälle.

Under industrialiseringen fränkopplas ekonomin de mekanismer som lokal verksamhet innebar. På ekonomspråk osynliggjordes de negativa externaliteterna, t.ex. miljöförstöring och sociala problem. Genom att flytta sociala problem och miljöförstöring till platser långt ifrån konsumenterna gjorde man det svårare för människor att göra en helhetsbedömning av de varor och tjänster man köpte. I samma process förvandlades stora delar av världen till råvarubodar för den rika världen.

Att industrialiseringen inneburit många viktiga framsteg och att många idag lever längre och materiellt sätt bättre är det ingen som förnekar. Då tillväxten kritiserats är det med andra ord inte de tekniska framstegen eller det faktum att vi fått en hög materiell standard som ses som problem. Att många sätter likhetstecken mellan dessa fenomen och tillväxt är dock något som bör noteras eftersom rädslan för att utmana tillväxten också tycks vara förenad med en tro att

denna kritik också måste innebära en teknikfientlighet och en önskan tillbaks till ett bristsamhälle där svält och sjukdomar är en del av vardagen.

3. att mäta ekonomins tillväxt

“For too long we seem to have surrendered personal excellence and community value in the mere accumulation of material things. Our gross national product now is over 800 billion dollars a year, but that gross national product, if we judge the United States of America by that, that gross national product counts air pollution, and cigarette advertising, and ambulances to clear our highways of carnage. It counts special locks for our doors and the jails for people who break them. It counts the destruction of the redwoods and the loss of our natural wonder in chaotic squall. It counts Napalm, and it counts nuclear warheads, and armored cars for the police to fight the riots in our city. It counts Whitman's rifles and Speck's Knives and the television programs which glorify violence in order to sell toys to our children. Yet, the gross national product does not allow for the health of our children, the quality of their education, or the joy of their play; it does not include the beauty of our poetry or the strength of our marriages, the intelligence of our public debate for the integrity of our public officials. It measures neither our wit nor our courage neither our wisdom nor our learning, neither our compassion nor our devotion to our country it measures everything in short except that which makes life worth while.”

Robert Kennedy, 1968

Då tillväxt diskuteras kommer man förr eller senare fram till det sätt vi idag använder för att mäta tillväxten, BNP. Ett problem med BNP-måttet är att förespråkare och kritiker ofta missuppfattar varandra. Kritikerna säger att BNP inte mäter att det blir bättre i samhället och förespråkarna hävdar ofta att BNP-måttet inte är ett välfärdsmått, men ändå är ett bra mått.

Att ökad BNP inte behöver betyda ökad välfärd är inte något kontroversiellt utan något som alla seriösa ekonomer är eniga om. De vulgära uttalanden som ofta syns och hörs i media är med andra ord inte på något sätt akademiskt förankrat utan för det mesta ren vulgärpropaganda för en fortsatt industriutveckling av dagens modell. Alan Greenspan, som inte kan anklagas för att vara en radikal samhällsomstörtare yttrade sig t.ex. nyligen på följande sätt:⁴

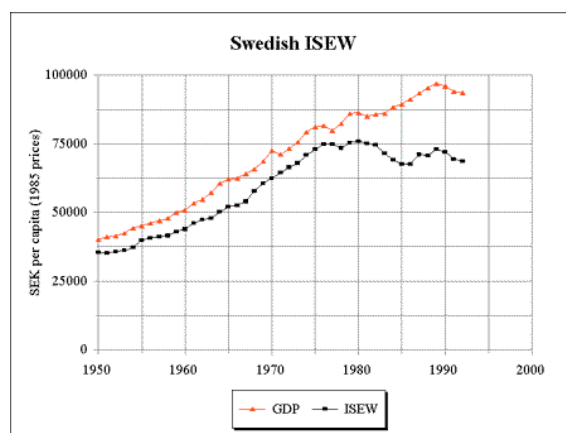
“[GDP] it is not necessarily a measure of welfare or even a significant measure of standards of living... I can go into innumerable examples and recognize the fact that we've had this problem going back a long way. Indeed, one of the very early debates in the construction of the national income accounts was how do you handle the obvious economic product that homemakers produce? Should it be imputed in the system or not? That was one of the big debates at the time, and even in today's market.”

Alan Greenspan, Chair, Federal Reserve Board, USA

Ser vi till de studier som gjorts kan vi också se att det mesta tyder på att ökad BNP i de flesta rika länder inte är korrelerad till ökad välfärd utan att länderna trots ökad BNP sett välfärden minska. Trots detta har BNP-måttet fått en allt centralare roll i samhällsdebatten och en ökande BNP ses av de flesta politiska partier som ett mål i sig.

Att ökad BNP tidigare ofta resulterade i en högre välfärd är inte så märkligt. Under 40- till 60-talet var västländerna relativt fattiga och det fanns en materiell brist. I och med att ekonomin producerade dessa bristvaror ökade välfärden i de flesta fall för oss i väst. Idag är dock situationen annorlunda och det sätt som ekonomin utvecklas på tycks förstöra mer än den hjälper.

Om nu inte BNP är ett välfärdsmått varför har det fått

⁴ Presskonferens, 7 December, 1999 "Commerce Department's Achievement of the Century?".

en så central roll i samhällsdebatten?⁵ För att förstå dagens situation måste vi gå tillbaka till tiden då det introducerades på 40-talet.

Försöket att mäta hur ekonomin utvecklades kom som en reaktion på den allvarliga lågkonjunktur som USA och Europa hamnade i under mellankrigstiden. BNP föll under 1932 med 13 procent, att jämföra med den kraftigaste nedgången sedan dess 1,9 procent under 1981-82. Den panik som utbröt under depressionen och alla de tragedier som följde gjorde att politikerna sökte hitta sätt att motverka dessa konjunktursvängningar. Att marknaden behövde ett ramverk var tydligt, men för att ingreppen inte skulle vara godtyckliga krävdes ett bra faktaunderlag.

Det man var intresserad av var att kunna se då den ekonomiska aktiviteten ökade eller minskade hastigt för att då kunna sätta in åtgärder som kunde parera allt för kraftiga svängningar. Det var alltså som ett konjunktursinstrument som BNP togs fram och det är som ett konjunkturindikator det har används av de flesta.

Faran med att använda BNPs som en välfärdsindikator kan framför allt sammanfattas i följande punkter:

- BNP summerar alla monetära transaktioner oavsett om de är bidrar till något positivt eller ej.
- BNP säger inget om alla de tjänster och njutningar som inte involverar pengar. BNP minskar om människor ägnar mycket tid åt saker som är gratis, promenader i skogen, samtal, ideellt arbete, hobbies, etc.
- BNP säger ingenting om inkomstfördelning, tillgångar och makten i samhället.
- BNP säger inget om hur människor mår, om skolorna fungerar, om åldringsvården fungerar, eller hur skolan ser ut.

Det tydligaste exemplet på problem med dagens ekonomi utgör förmodligen läkemedelsindustrin. Många människor mår idag dåligt, psykiskt, fysiskt eller både och. Inte helt sällan beror detta på stressen i dagens samhälle kombinerat med alla de naturfrämmande kemikalier som cirkulerar. Istället för att se över det som orsakar stressen och minska utsläppen av naturfrämmande ämnen, något som skulle minska den ekonomiska omsättningen i samhället, så producerar läkemedelsindustrin huvudvärkstabletter, magsårsmedicin, bantningspreparat och lyckopiller.⁶

Genom att göra detta "hjärper" läkemedelsindustrin människor att trycka bort sina verkliga problem och fortsätta springa i ekorrhjulet. Mer sålda tabletter, högre tillväxt, mer övertid, mer tillväxt, ännu mer piller... Dessutom bidrar också läkemedelfabrikanterna också till enorma utsläpp av naturfrämmande ämnen, vilket skapar ännu större problem. Samtidigt går det hela tiden att argumentera för att det finns någon person som just då får hjälp av den nya medicinen, något som inte skall förnekas, men frågan är om vi löser källan till problemet?

Att BNP ökar samtidigt som vi i samhället tycks få mer dåliga än bra saker betyder inte att alltid är dåligt om BNP ökar. Att börja kritisera BNP-nivån eller tillväxttakten är därför att skjuta breddvid målet. Det enda som BNP visar är ju att summan av varor och tjänster som det handlas med i samhället har ökat. Större produktion av saker vi vill ha, effektivare produktionssätt, mer service och mindre materiell påverkan kan alla rymmas inom detta. Därför är det viktigt att inte säga att ökad BNP är dåligt, det är måttet som är dåligt om det används som välfärdsmått. Som

⁵ Förvirringen ökar naturligtvis då ledarskribenter, vissa politiker och olika särintressen använder BNP som om det vore ett välfärdsmått.

⁶ Naturligtvis går det för varje piller att hitta några som verkligen kan ha nytta av dessa, men det intressanta är att konstatera att långsiktiga lösningar som de flesta behöver inte är vinstdrivande och därmed inte kan bedriva lobbying för att systemet skall befrämja dem. Mer tid för samtal med vänner, promenader i skogen, solnedgångar, funderingar minskar konsumtionen och skall det göras något måste de till high-tech utrustning och specialtränade guider som gör även fritiden till en konsumtionsvara.

konjunktursmätare är det inte så dumt även om det är ett extremt trubbigt instrument som inget land med tillgång till lite mer sofistikerad informationsteknologi borde använda.

För att visa på bristerna med BNP har en rad nya mått introducerats. Tyvärr har de flesta används som argument för att BNP behöver nyanseras, istället för att fokusera på de antaganden som ligger till grund för måttet. De flesta måtten, t.ex. GPI, HDI och ISEW, utgår från BNP och försöker sedan skilja ut det önskvärda från det oönskvärda.⁷ Detta är dock inte något som mer en marginellt kommer att förändra samhällsutvecklingen eftersom måtten fortfarande bygger på en sammanvägning och tanken på evig tillväxt utamans inte.

Även de nya måtten missar därmed det grundläggande problemen med tillväxttanken, att allt går att prissätta, att ekonomin skall fortsätta växa, att det aldrig kan bli tillräckligt, att etik och tillväxt är i konflikt med varandra. Skall vi nå hållbarhet måste dessa utmaningar diskuteras.

⁷ För information om Genuine Progress Indicator (GPI) se: <http://www.rprogress.org/projects/gpi/>
För information om Human Development Indicators (HDI) se: <http://www.undp.org/hdr2001/>
För information om Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW) se:
http://www.foe.co.uk/campaigns/sustainable_development/progress/

2. Tillväxtens angrepp på planeten, samhället och medborgaren

Vårt nuvarande fokus på tillväxt har konsekvenser på en rad olika nivåer och för att förstå vidden av problemen är det viktigt att inte endast fokusera på en del av problemet. Nedan kommer tillväxtens konkreta konsekvenser diskuteras. Avsnittet börjar med konsekvenserna för vår planet, sedan diskuteras konsekvenserna för vårt samhälle och sist behandlas förhållandet mellan tillväxttanken och vår etiska förmåga. Samtliga nivåer hänger naturligtvis samman men förtjänar varsitt avsnitt.

- En planet med begränsade resurser

För alla som tänker efter är det inte särskilt svårt att förstå att det inom ett visst område kan ske hur mycket tillväxt som helst. En cell som börjar dela sig ohindrat blir till cancer som skadar omgivande organ och, om inget stoppar tillväxten, tillslut dödar hela individen. Ett mindre dramatiskt exempel är en deg i en bytta. Om den växer för mycket så väller den över.

På samma sätt kan inte människans ekonomiska verksamhet växa hur mycket som helst då det gäller vårt fysiska utnyttjande av planeten. Att vår planet har vissa begränsningar borde inte komma som någon större överraskning tycker man. Trots detta tycks få personer idag ställa sig frågan hur stor del av vår planet som de idag använder och på vilket sätt.

Trots detta uppenbara faktum får man ibland höra ekonomer som säger att tillväxt faktiskt är lösningen på problemet och att det krävs tillväxt för att vi skall kunna lösa problemen. Det finns inte utrymme för att gå in i polemik mot alla tossigheter som presenterats, men innan vi går vidare skall de vanligaste argumenten bemötas. Vad det handlar om i de flesta fall är att en viss typ av ekonomisk teori parat med en ganska extrem form av individualistisk etik som i stort sätt går ut på att man skall sköta sig själv och strunta i andra. Nedanstående argument för tillväxt är med andra ord inte representativa för ekonomikåren även om företrädarna gärna inbillar sig detta.

1. Det har alltid funnits undergångsprofeter och de har alltid haft fel.

Innan en diskussion om behovet av förändringar i dagens samhälle kommer igång brukar man behöva bemöta den sk. domedagsmyten. Detta är en konstig myt och kanske har tidigare miljödebattörer ett ansvar för att detta argument kan användas. Det som är viktigt att komma ihåg är att vi inte står inför en katastrof, vi lever mitt i en. Vi utrotar djur i rekordfart, förändrar det globala klimatet, släpper ut miljögifter, trampar på våra medmänniskor och förstör det mesta som är vackert. Detta händer idag, inte om några år.

Visst kan det bli värre, mycket värre, men få tror nog att vi står inför en total ekologisk kollaps. Ett storskaligt kärnvapenkrig, biologisk krigsföring, eller storskaligt användande av genmodifierade grödor som går fel är förmodligen de troligaste scenarierna där mänskligheten hotas av utrotning. Det fruktansvärda som händer idag är dock fullt tillräckligt för att klassificeras som katastrof enligt de flesta definitioner. Detta skrämmer dock tillväxtförespråkarna eftersom de helst leker med teorier och gräver upp forskare som säger att de snart kommer att kunna lösa alla världens problem. Genom att kräva åtgärder här och nu flyttas fokus från en apokalyps i framtiden, som vi kan diskutera i evigheter om hur sannolik den är, till dagens situation och dagens etiska val.

2. Vi behöver mer tillväxt för att lösa miljöproblem och de sociala utmaningarna.

Detta argument är grovt och osakligt. Tillväxt är endast ett trubbigt mått för den ekonomiska aktiviteten i samhället och som sådant så är det omöjligt att säga ökad BNP leder till en bättre eller sämre situation. Att en ekonomi som bygger på mer skulle vara långsiktigt hållbar är dock svårt att tänka sig i praktiken eftersom det alltid kommer att finnas en koppling mellan den fysiska och immateriella ekonomin, men teoretiskt omöjligt är det inte om.

3. Tillväxt har redan löst många miljöproblem och kommer att lösa även de övriga om den inte hindras av olika aktörer.

För att besvara detta argument måste vi bena upp påståendet. För det första skall det villigt erkännas att en del miljöproblem har lösts med hjälp av bättre teknik och att viss teknik är korrelerad till BNP-nivån. Det finns också ett antal problem idag som vi skulle kunna lösa enbart genom att tillämpa ny teknologi. Tyvärr har dock inte den ekonomiska utvecklingen löst särskilt många problem. En stor del av problemen har exporterats till fattiga och råvarurika länder som nu står för en stor del av gruvsdriften och det jordbruk som vi kräver för att ha den livsstil vi har idag.

I stället för att se hur närmiljön ser ut måste vi se till våra ekologiska och sociala fotavtryck. Det känns tragiskt att man skall behöva påpeka att man inte löser ett problem genom att flytta på det då vi lämnat 1900-talet bakom oss.

Slutligen finns det en lång rad allvarliga problem som bara fortsätter att öka, eller som stabiliserats på en allt för hög nivå, i de rika länderna. Koldioxidutsläppen skall minskas med ca 90 procent i Sverige och vi har knappt lyckats stabilisera dem. Miljöfrämmande kemikalier och sopor fortsätter också att öka i mängd.

4. Om något tar slut gör ersätter marknaden det med något annat.

Det låter jättebra och i många fall går det relativt bra, ur ett snävt ekonomiskt perspektiv. Om koppar används till kommunikation och det börjar bli allt för dyrt drivs ofta en teknikutveckling fram som ersätter ämnet, i fallet koppar är det fiberoptik som börjat ta över. Vad detta resonemang glömmar bort är att marknaden är väldigt enögd. Detta gäller särskilt förnybara resurser, dvs sådant som lever och ingår i olika ekosystem. Dessa har fler funktioner och kan inte enkelt ersättas eftersom de ingår i en ekologisk väv.

5. Genom att privatisera allt och göra det möjligt att köpa och sälja så löser vi problemen.

Detta är det argument som extremekonomerna brukar använda då de inte längre kan neka till att det inte ser så bra ut i världen. De vill då skylla detta på att allt på vår planet inte har en ägare. Att det i stort sätt skulle vara omöjligt att dela ut ägande rätter till atmosfären, eller fiskarna i havet tycks de ofta glömma. De blundar för att två stora problemen med marknadslösningar som bygger på ägande är det faktum att de fattiga människorna på vår planet, liksom djur och natur, inte har någon makt på marknaden. Krasst betyder de att de dör om de rika inte bryr sig, eller inte har tillräcklig information. En ännu viktigare invändning rör dock lämpligheten i att allt skall ha en ägare. Många människor anser att vi inte kan äga och göra vad vi vill med natur och andra djur. Ropen på ett tydligare ägande blir därmed rop på en natursyn som många finner djupt oetisk.

Då vi bemött de fem vanligaste argumenten från tillväxtkramarna så är det dags att se över vilken typ av skada som tillväxten resulterar i för vår planet. Ett problem som snabbt uppstår är att problemen är av väldigt olika slag och om vi skall förstå problemen måste vi dela upp tillväxtskadorna i tre kategorier:

1. Ökat uttag av icke förnybara resurser
2. Ökat uttag av förnybara resurser
3. Ökade utsläpp av naturfrämmande ämnen

En stor del av diskussionen, men förmodligen den minst intressanta, då det gäller vår tillväxtekonomins påverkan på naturen gäller de icke förnybara resurserna, dvs främst olika metaller och fossila bränslen.

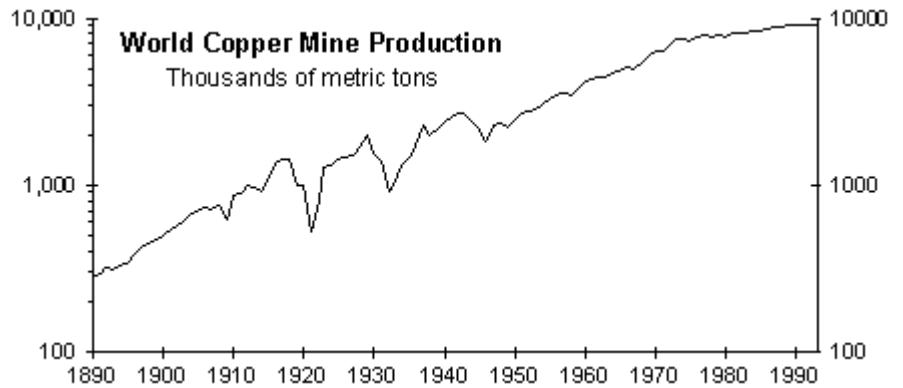
Då det gäller de icke förnybara resurserna handlar det främst om hur lätt vi vill göra det för framtida generationer att använda dessa resurser och vilken skada användandet av dessa ämnen

innebär. Extremfallet är uran, men även kadmium och andra tungmetaller är extremt giftiga för människor och andra djur.

Det viktiga är därmed inte i första hand om de icke förnybara resurserna "tar slut". Istället handlar det om hur mycket kan vi cirkulera i samhället och på vilket sätt?

Eftersom ekosystemen under miljontals år levt utan dessa ämnen i större mängd bör vi

tillämpa försiktighetsprincipen och fasa ut användningen av de farligaste av dessa ämnen. Övriga bör vi hålla på en så låg nivå som möjligt och sluta kretsloppen. Eftersom de inte är förnybara skall de efter användning kunna återställas i sitt ursprungliga skick. För de flesta metaller är detta inget problem, men för en stor del av de fossila bränslen vi tar upp är det omöjligt. Förbränningen av fossila bränslen som kol, olja och fossilgas bör därför snarast avvecklas liksom användningen av uran. Till de som tycker att vi skall fortsätta bör följande fråga ställas: Hur mycket radioaktivt avfall och utsläpp av koldioxid är tillräckligt?

Det är intressant att se hur många tillväxtförespråkare har svårt att förhålla sig till det faktum att det som främst begränsar användningen av fossila bränslen är framtida klimatförändringar och inte priset på bränslet. Det omöjliga i att dela ut äganderätter till olika delar av atmosfären är uppenbar för de flesta och kvar finns då bara olika former av ingripanden i dagens marknad. Att klimatfrågan inte passar in i de ekonomiska modellerna är nog anledningen till att så många nationalekonomer förnekar att förbränningen av fossila bränslen påverkar växthuseffekten.

Det andra, och kanske mer intressanta, området rör "förnybara resurser". Det första som är värt att anmärka på är att begreppet isig är bygger på ett väldigt antropocentriskt perspektiv. Vad det handlar om med ett annat ord är allt levande här på jorden.

Idag så utrotar vi arter med en hög fart, hur hög farten är är inte lätt att säga eftersom det råder en viss osäkerhet om hur stor den naturliga utdöendefrekvensen är, liksom exakt hur många arter som vi utrotar. Uppskattningar visar dock att vi människor idag bidrar till att utrotningstakten är c:a 1000 gånger större än den naturliga nivån. Hur mycket artutrotning är tillräckligt?

Då det gäller utrotning av djur och växter så går tillväxtekonomerna in i väggen. Enligt deras teorier så ökar priset på en vara då tillgången minskar, men då det gäller artutrotningen är det uppenbart att dessa prismekanismer inte fungerar. Eftersom utrotning är en irreversibel process så kollapsar deras modeller. Om bara några av alla de som kommer att leva i framtiden kommer att sakna det utrotade djuret en aning så kommer priset för att utrota denna art att närma sig oändligheten.

Även då det gäller mindre dramatiska företeelser än utrotning så blir problemen med tanken på att tillväxten kan fortsätta genom att ersätta en råvara med en annan uppenbara. Att försöka hävda att en skövad skog kan ersättas med något annat visar på den snäva nyttosyn som många ekonomer försöker tillämpa. En skog är inte bara ett virkesförråd och en nedhuggen skog kan inte kompenseras med ett stenbrott där vi skapar cement. Förutom att cement skapar en rad miljöproblem är det svårt för någon annan än en hårt tränad ekonom att se att stenbrottet kan ersätta skogen då vi vill ta en kvällspromenad.

För de flesta är skogen så mycket mer än byggmaterial. det är en plats att vandra i, att njuta av dofter. Dessutom är det viktigt att våga ställa sig frågan om skogen bara skall bedömas utifrån den, monetära, nytta som den kan ge oss människor. Om vi inte har någon materiell brist så kanske skogen kan få stå kvar och vara en del av den här planetens hist

Få människor idag tänker förmodligen hur historiskt unikt det är att leva i ett samhälle där man inte behöver oroa sig för svält, epidemier, att frysa ihjäl under en kall vinter, etc. Naturligtvis betyder detta inte att vi är utan problem, eller att alla på vår jord befinner sig i en denna situation, men det betyder många av oss i den rika delen av världen har unika förutsättningar att fundera på hur vi vill leva våra liv.

Så länge det råder en akut brist på livsnödvändiga varor som mat, husrum, mediciner och energi i samhället så är det lätt att se hur många accepterar att växter och andra djur får maka på sig för att de själva inte skall dö. Till och med andra människor blir i en akut bristsituation lätt ett hot, konkurrenter, om de få resurser som finns tillgängliga.

Trots det faktum att vi under lång tid levt i ett bristsamhälle har framsynta ekonomer och filosofer insett att vårt samhälle någon gång måste skifta fokus från att primärt lösa de materiella behoven till att fokusera på de övriga behov vi har som människor.

Idag är det svårt att hävda att det råder någon materiell brist i vår del av världen, men trots det har vi inte ens börjat se över våra institutioner och styrmedel i samhället. En viktig anledning är förmodligen att de flesta av dagens institutioner, från företag, via regeringsorgan och lobbyorganisationer genomsyras av ett tillväxttänkande. Detta innebär att nästan allt det som krävs för en hållbar utveckling motarbetas och att vi istället befinner oss i en situation där de negativa trenderna stärks.

Fyra trender är centrala och bör utmanas av alla som arbetar seriöst för en långsiktigt hållbar samhällsutveckling. Det är inte populärt arbete, det kräver mer sofistikerade grepp än stenkastning och slagord, samtidigt innebär det inte att man får leka företagskonsult i fina styrelserum eftersom brott av dessa trender väldigt sällan leder till högre vinster och tillväxt för företagen.

Den första trenden rör samhällets fokus på en materiell brist. Detta rör främst det politiska systemet och företagen. Dagens moderna företag skapades för att öka riskbenägenheten för att vi skulle få en större industriell produktion. Utifrån detta perspektiv kan vi faktiskt kalla dem tillväxtens juridiska form. Skapade endast för att ge maximal avkastning är företag ett fantastiskt verktyg då det gäller produktion av bristvaror. Genom sitt ensidiga fokus på vinst ignoreras ofta alla svåra frågor och endast priset bestämmer hur vi skall få fram den önskade varan. Det går att diskutera hur mycket skada dessa företag har gjort och hur mycket lidande deras verksamhet skapat. Vi skall dock inte glömma att de varit helt centrala då det gäller att ta oss till dagens situation med en hög materiell standard.

Företagens ensidighet är nu ifrågasatt, till och med inom näringslivet, och många företag talar om sitt sociala ansvar. Frågan om hur reglerna för dessa juridiska enheter som idag fokuserar på maximerad vinst skall förändras så att de kan spela en konstruktiv roll är viktig. Intressant att notera att allt fler företagare går ut och säger att det krävs demokratiskt fattade beslut som sätter ramverken för företagen eftersom de själva aldrig kan vidta åtgärder som är långsiktigt hållbara om de inte genererar vinst, vilket sällan är fallet.

Tyvärr stöds sällan de positiva trenderna inom företagen av det politiska systemet. Tvärtom stödjer de ofta de sämsta delarna av näringslivet eftersom ekonomisk tillväxt är högst upp på den politiska dagordningen. Även många traditionella fackförbund tillhör bakåtsträvare. De har byggt sin makt på den massarbetskraft som industrialiseringen krävde och är nu rädda då dessa arbeten försvinner. Många gånger slåss de för arbeten som borde förbjudas på grund av att de är enformiga och farliga. Istället för att hålla kvar vid gamla industrier borde de snarast skaffa en urfasningsstrategi för dessa arbeten.

Lite förenklat kan vi säga att den politiska debatten under industrisamhället handlade om två saker. Hur makten skulle fördelas mellan stat och företag, samt hur inkomstfördelningen skulle se ut. Både dessa frågor sågs, och ses, dock främst som medel att nå en ekonomisk tillväxt där kakan växer och alla får det bättre. Underförstått är att det råder en materiell brist och att människors lycka och välfärd hänger på att de kan få mer materiella ting.

Även om några kanske inte anser att deras materiella nivå är tillräckligt hög så är det dags att börja fundera på vilken materiell nivå som är tillräckligt. Dessutom så måste vi börja fundera på vilka risker en ökad materiell tillväxt innebär. Hur mycket kan vi stressa våra ekosystem innan vi får stora problem?

Den andra trenden rör samhällets fokus på det kortsiktiga och marginella. Genom att hastigheten i samhället ökat och tillväxten ses som en enhet som skall ökas är det svårt att diskutera visioner och kvalitativa hopp. Istället är det marginella skatteökningar eller skattesänkningar, eller växlingar, inom nuvarande områden som står i centrum för den politiska debatten. Om vi någonsin skall ta oss till hållbarhet måste de dock till kvalitativa förändringar. Vi måste dessutom våga ställa oss frågan hur det som inte prissätts påverkas av vår jakt på kortsiktiga vinster.

Den tredje trenden rör samhällets tendens att försöka prissätta allt. Eftersom tillväxten mäts som summan av de varor och tjänster som köps och säljs finns en tendens hos dem som vill öka tillväxten att vilja prissätta allt mer så att de kommer in på marknaden. Detta är en farlig trend eftersom prissättning bara är en bra mekanism om en rad förutsättningar är rimligt uppfyllda. Marknaden har nämligen alltid problem eftersom den, liksom allting annat, aldrig fungerar perfekt. För att den skulle kunna fungera perfekt måste det t.ex. finnas tydligt ägande, fullständig information och oändligt många köpare och säljare. Detta är naturligtvis aldrig fallet och inte heller något som seriösa ekonomer någonsin hävdar. Vad man dock kan hävda är att marknaden under vissa perioder kan vara det effektivaste sättet att snabbast lösa ett problem.

Ett exempel på en destruktiv prissättningsövergång gäller de nu aktuella försöken privatisera vattenresurserna runt om i världen. Eftersom alla behöver vatten är denna process väldigt kontroversiell. Många anser att vatten skall vara en fri tillgång, som rätten att andas frisk luft. Problem med allt för omfattande användning skall bemötas med långsiktiga åtgärder och regleringar istället för kortsiktiga regler om ägande.

Att privatisera och prissätta vattnet gör naturligtvis att det i många fall används mindre vatten, men det gör också att fattiga människor som behöver det för att överleva inte alltid har råd med det. Istället köps vattnet upp av industrier och andra resursstarka grupper som använder vattnet för att tjäna pengar på, ofta genom att exportera varor till den rika delen av världen.

Att fundera på hur penningekonomin skall begränsas och vilka regler som skall sättas upp för att värna det vi tycker är centralt i samhället kommer att bli en stor fråga framöver. Att prissätta naturen är i bästa fall en tillfällig nödlösning och att prissätta studenter gör att utbildningsväsendet förlorar sin viktigaste roll, som plattform där morgondagens medborgare växer upp och lär sig reflektera över vad som är viktigt och hur samhället ständigt kan förbättras. Med pris på sina huvuden riskerar de att förvandlas till osäkra karriärer som mäter sitt människovärde utefter sin inkomst och ser sina medmänniskor som konkurrenter.

Slutligen den fjärde trenden som rör samhällets tendens att utveckla en lokal och nationell egoism. Genom att fokusera på ekonomisk tillväxt har de globala perspektiven försvunnit. För att öka vinsten lokalt ignorerar man gärna sociala och miljömässiga problem som uppstår i andra länder. På detta sätt kan man importera så billigt som möjligt och sedan exportera till så högt pris som möjligt. För många inom näringslivet och politiken är ett begrepp som ekologiskt fotavtryck

i stort sätt okänt. Naturligtvis kan de flesta förstå att vår import och export påverkar omvärlden, men att vi skulle ha något ansvar för detta är för de flesta ofattbart.

En viktig positiv aspekt av tillväxtfokuseringen i samhället är att den tvingat fram en snabb teknikutveckling, men det är ett tveeggat svärd eftersom även riskfyllda tekniker utvecklas och i en desperat jakt på tillväxt ser vi hur nya kemikalier, genmodifierade grödor, större skövlingsmaskiner och mer snabbpumpande oljeutrustning introduceras. Dessutom har denna teknikutveckling inte utgått från smarta och effektiva lösningar utan möjlighet att få snabb inkomst och möjligheten att kunna patentera.

Hur skall vi då ta oss från ett tillväxtorienterat samhälle till ett kvalitetsorienterat samhälle? Innan vi diskuterar denna fråga så skall vi först se hur tillväxttankarna påverkar oss människor.

- Tillväxtfokus och vi människor

“There is enough in the world for everybody’s need, but not enough for anybody’s greed.”

Gandhi

Vi som människor är inte isolerade från tillväxttankarna. Ofta diskuteras tillväxtfrågan som om det var ett hot mot något yttre, vår planet, eller mot strukturer, vårt samhälle. Allt för sällan diskuteras det uppenbara och det allvarligaste problemet är att det ytterst påverkar vårt sätt att tänka och förhålla oss till omvärlden. Tre tankespår kan urskiljas som alla i dagens samhälle mer eller mindre bär på. Om vi inte börjar diskutera dessa tankespår, för att komma tillrätta med dem, kommer arbetet för en hållbar utveckling aldrig bli något annat än en intellektuell lek.

Det första och mest uppenbara tankespåret är maximeringstänkandet. Detta spår tycks vara otroligt svårt för folk att lämna. Det tycks som om det inte spelar någon roll hur mycket man har lyckan ligger just runt kröken och den är materiell. Ett otal studier har visat hur nästan alla människor tycks sparka de svåra frågorna framför sig. De är medvetna om att materiella ting inte ger dem lycka, men behöver bara lite till...

En mycket intressant bok som tar upp många av tillväxtens positiva sidor är “Growth Triumphant” av Richard Easterlin. Då det kommer till inställningen hos människor blir han dock oroad.

“Each step upward on the ladder of economic development merely stimulates new economic desires that lead the chase ever onward... While it would be pleasant to envisage a world free from the pressure of material want, a more realistic projection, based on the evidence is of a world in which generation after generation thinks it needs only another ten or twenty percent more income to be perfectly happy.”⁹

Att i stort sätt alla tror att de skulle bli nöjda bara de fick tio tjugo procent mer är nästan tragikomiskt. Några tycks drivas av girighet och vill ha så mycket som möjligt mer än andra. Det viktigaste är inte hur mycket man har i absoluta termer, så länge det är mycket mer än andra. Den andra gruppen tycks drivas av avund. För dem är de inte så viktigt hur mycket de har, bara de inte finns någon annan som har mer.

En stor del av den traditionella höger-vänster diskussionen tycks fastna i denna enkla jakt på mer. Eftersom det alltid kommer att finnas de som har mer än andra och alltid finnas de som ser att de kan få ännu mer kan vi fortsätta denna jakt i oändlighet.

⁹ SID Growth Triumphant” av Richard Easterlin

På senare tid har dock allt fler, bl.a. filosofer och seriösa ekonomer, åter börjat studera tillväxttankens problem och ställt möjligheten att förverkliga sig själv i centrum. Genom att fokusera på möjligheten att leva ett gott liv blir det tydligt att inkomstskillnaderna inte kan bli för stora, men att inkomsterna kan skilja relativt mycket om institutionerna runt omkring byggs på rätt sätt. Genom att massmedia, skola, sjukvård och det politiska systemet formas så att människor inte får fördel av en större inkomst kan ett demokratisk och dynamiskt samhälle skapas. Förhoppningsvis kan detta också skapa en möjlighet att flytta fokus från det materiella till andra värden i livet.

Svårigheten att lämna girigheten och avunden bakom sig skall dock inte undersattas. Det finns nämligen ett moment 22 inslag i detta. Så länge människor bär på en känsla av otillräcklighet och brist är det svårt att utvecklas intellektuellt och känslomässigt. Filosofer och psykologer har konstaterat att det krävs en känsla av trygghet och tillräcklighet för att kunna utveckla ett etiskt system. Om vi inte känner oss trygga lever vi i rädsla och försöker samla på oss massor tills nästa akuta brist. I dagens samhälle har det ju gått så långt att vår girighet och rädsla för bristen att gör att vi trampar på varandra och därmed ökar risken för instabilitet.

Att anse att man har tillräckligt av materiella ting betyder inte att livet slutar utan att det börjar. Insikten om att evig konsumtion inte ger lycka är något som allt fler i den rika delen av världen inser. Tyvärr finns det många som känner sig hotade av denna utveckling.

Många företag försöker idag utnyttja de människor som inser att de inte längre har ett ökande materiellt behov. Dessa företag försöker bygga varumärken med olika image som människor kan konsumera för att skaffa sig en identitet. På detta sätt försöker de möta det behov av mening som människor känner.

Att man skall kunna konsumera sig till en livsstil utan fundering och få en livsfilosofi genom slagord kan tyckas patetiskt, och det är ännu mer tragiskt då man får reda på att många av vår tids mest kreativa personer ägnar större delen av sina liv åt avancerad marknadsföring. En marknadsföring som ytterst går ut på att öka försäljningen av ostbågar, bilar, modekläder, pensionsförsäkringar och tvättmedel. De gör allt för att produkten skall uppfattas som en del av människans livsstil. Istället för att reflektera och samtala med vänner om existentiella och etiska frågor skall vi med andra ord köpa oss till ett livsinnehåll.

Det andra tankespåret är vårt linjära tänkande. Tanken på tillväxt har inte något slut utan är som ett par räls som löper mot horisonten. Att linjära fenomen inte existerar utan att allt levande bygger på cykler är något som många människor tycks vilja tränga undan.

Detta linjära tänkande har många grunder. Att tänka linjärt gör att vi undviker att tänka på vår egen död vilket gör att vi agerar som om det finns all tid i värden att reparera eventuella misstag. Att tänka linjärt gör det också lättare att utrota arter eftersom man då inte förhåller sig tanken om balans, dvs att det på vår planet finns system som är i dynamisk balans, dvs de fortsätter att utvecklas utan att tillväxa.

Ibland är det som om människor i dagens samhälle inte kan tåla tanken på orörd natur som ligger där och långsamt utvecklas då generationer passerar. Istället vill man slita sönder denna levande påminnelse om sin egen ytlighet och förvandla det till något "konstruktivt" som pappersmassa och parkeringsplatser.

Att tänka linjärt innebär en vägran att acceptera att vi bara är på vår planet ett kort tag. Eftersom vi alla vet att vi faktiskt kommer att dö är det svårt att se vårt nuvarande agerande som annat än extremt arrogant. Vi lämnar massor av skräp efter oss och det handlar inte om små estetiskt störande sophögar som lätt kan åtgärdas. Kärnavfall, hormonstörande gifter, ett rubbat klimat,

skövlad regnskog, etc är bara några exempel på vad vi lämnar åt kommande generationer. Anledningen till detta arv är en konsumtion av de varor som vi dagligen ser i reklamsnuttar och marknadsföringen. Om det är någon som tycker att det är etiskt försvarbart bör denna person ta och fundera ett tag till.

Det tredje tankespåret är det mekaniska tänkandet. Av någon outgrundlig anledning tycks det som om vårt samhälle skapat en idealbild som innebär att ju mer kalkylerande och kallt analytisk någon är desto bättre. IQ-tester och inträdesprov av olika slag går fortfarande i stor utsträckning ut på att reducera ner verkligheten till ett fåtal parametrar och stänga av all medkänsla. Samtidigt vet vi att etik bygger på en helhetsbedömning och inte går att reducera ner till en kalkyl.

Det samma gäller vår oförmåga att skapa skönhet omkring oss. Det är som om vi bygger vårt samhälle utifrån tron att vi kan hitta en formel för skönhet. Många uppför sig som vetenskapsmannen som med pincetten bit för bit dissekerade blommor för att på sin dödsbädd inse att skönheten inte fanns i någon enskild del som kunde isoleras, kokas och patenteras. Frågan är om vi kan lämna tillväxttänkandet innan det förstört allt som är vackert på denna planet, men som är svårt att prissätta.

Att lämna det mekaniska tänkandet bakom oss kräver att vi lyfter upp känslor på värderingsskalan. Intressant nog så tycks det som om det finns en evolutionär parallell i vår hjärna. Under lång tid så ville man gärna se våra känslor som en rest från historien, något som kalkylerande människor kunde sätta sig över. Nu har det dock visat sig att känslor är mycket mer komplicerade än man tidigare trott. Visst finns det basala känslor som skräck och smärta, men känslor för rätt och fel hör hemma i de sist utvecklade delarna av hjärnan och tycks spela en central roll för helhetsbedömningar.¹⁰

Att känslor skulle få en större plats i samhället är dock inte självklart och alla kommer inte att kunna följa denna utveckling omedelbart. Vi måste därför acceptera att det kommer att finnas människor som tycker att de är smarta som samlar på sig prylar och jobbar som attan, men om de bara får ramar att röra sig inom så bör det inte vara något problem om de får pengar att leka med. Dessa personer skulle bli som arbetsmyror i en stack, vi skall vara rädda om dem och stödja dem om de går vidare i sin utveckling, men att pressa dem är inte konstruktivt. Problemet är hur dessa myrghjärnor skall släppa taget om de centrala positionerna i näringslivet, politiken, massmedia, skolan och universitetet... Fortfarande är det ju tyvärr så att kvalité och mångdimensionella analyser ofta sopas under mattan.

¹⁰ Intressant nog så ser allt fler hjärnforskare allt mer nyanserat på känslor. Från att ha betraktats som en kvarvarande rest som överlevt djupt i vår hjärna så har man omvärderat känslorna. Känslig mässig intuition ses inte längre som något ursprungligt utan en förmåga lokaliserad i pannloben som gör att vi kan använda hela vår aktiva hjärnas kapacitet. Se t.ex. Donald Stuss, self awareness, and the frontal lobes.

4. Nya kompasser för en ny värld

Att bryta med vårt fokus på tillväxt och i stället ställa de personlighetsutvecklande, sociala och ekologiska målen i centrum kommer inte vara en problemfri process. Institutioner och enskilda individer som under många år, ibland decennier och sekel, har haft tillväxt som mål måste nu påbörja en process där de inte bara förbättrar sin nuvarande verksamhet på marginalen, utan helt ser över drivkrafterna och målen.

För att skapa en framtid som bygger på att människor har möjlighet att utveckla sig själva och inte jagar konsumtionsvaror och där samhället själv som präglas av ödmjukhet inför allt levande på vår planet måste vi påbörja flera parallella processer där vi både lär oss hantera våra personliga drivkrafter samtidigt, förändrar dagens institutioner, samt reformerar de ekonomiska och juridiska system som idag förstör vår planet och motarbetar en etisk utveckling hos människor.

Vi måste acceptera att de grundläggande drivkrafterna hos oss människor alltid kommer att finnas där. Rädslan för döden, önskan att bli uppskattad, avundsjukan och girigheten kommer vi alltid att bära med oss. Att försöka skapa ett samhälle för människor utan dessa egenskaper är farligt och destruktivt. Vi glömmer dessutom ofta bort att våra negativa sidor många gånger är baksidan på våra positiva sidor. Frågan blir därför hur vi skapar ett samhälle som inte underblåser och stödjer de negativa aspekterna utan istället stödjer och uppmuntrar de positiva.

Då vi gör oss av med tillväxten som drivkraft och avskaffar BNP som annat än som en konjunkturindikator kommer många att känna sig oroade. Att inget enskilt mål ersätter BNP kommer många att känna som en brist. Ur pedagogisk synvinkel kanske vi därför får leva med någon form av modifierat begrepp under en tid, men det är viktigt att inte låta detta komma ivägen för det viktiga arbetet. Naturligtvis kommer vi även i fortsättningen att ha effektivitetsmått, men dessa skall vara underordnade målen för miljöpåverkan och social utveckling.

Några tydliga mått som bör införas är de som mäter vår miljöpåverkan och som bör sätta de ekologiska gränserna för den fortsatta samhällsutvecklingen. Dessa måste vara absoluta mått i form av fotavtryck och mått på vårt ekologiska livsutrymme. De sociala målen är svårare att sätta tydliga mål för eftersom många av dem är kvalitativa. I viss mån kan indikatorer som bygger på intervjuer användas, men i många fall handlar det om större omställningar av vårt samhälle där enkla indikatorer riskerar att resultera i marginella förändringar istället för större omställningar som går till roten av problemet.

Vi lever idag i ett segregerat samhälle där vi ser de människor som inte arbetar ses som en belastning. Detta har skapat en helt ohållbar situation eftersom ett kunskapssamhälle kräver allt längre utbildning samtidigt som människor lever allt längre. Att betrakta de som studerar och de som inte längre yrkesarbetar som ekonomiska belastningar är inte så konstigt i ett materiellt bristsamhälle, men att de unga som kommer med nya idéer och ifrågasätter nuvarande tankar liksom de äldre som besitter livsvisdom skall ses som kostnader i ett kunskapssamhälle är uppenbarligen helt galet.

En av de största reformerna som måste genomföras handlar därmed om hur vårt nuvarande samhälle, inklusive ekonomin, skall kunna omformas för att det som idag ses som utgifter utifrån ett materiellt industrisamhälle kan integreras och vara med och bygga upp vårt framtida samhälle.

Genom att våra nuvarande system inte kommer att kunna hantera dagens åldrande befolkning kommer det med största sannolikhet att öppnas möjligheter. Samtidigt skall vi inte blunda för att dagens logik leder oss i en riktning där vi möter dessa utmaningar med marginella lösningar och hårdare exploatering av vår planet och de resurssvaga, särskilt i de fattiga länderna.

Låt oss avsluta med att konstatera att det sällan har varit så spännande att leva som nu. Vi har tekniska lösningar som gör det möjligt att kommunicera med hela världen. Vi kan bygga hus som producerar sin egen energi och mat kan produceras på ett ekologiskt hållbart sätt. Det går att bygga en infrastruktur som inte bygger på ständiga transporter, men som samtidigt ger oss möjlighet att ha fordon som drivs med förnybara bränslen för både kortare och längre transporter.

Vi lever i en situation då djurens rättigheter börjar tas på allvar, respekten för ekosystemen fördjupas och rättvisa mellan människor och hänsyn till framtida generationer är mer än en dröm. Att vi inte behöver spendera massa tid på att genomföra tunga och tråkiga arbeten bör ses som en möjlighet. Utmaningarna är enorma och starka aktörer som kommer att göra allt för att bromsa många av de steg som är nödvändiga om vi skall nå en hållbar samhällsutveckling. Trots detta är det svårt hur dessa bakåtsträvare annat än med våld kan hålla tillbaks ett samhälle som lämnar industrialismens och bristens tidevarv.